

SOCIÁLNÍ SÍTĚ MORAVSKÝCH BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ V DOBĚ PŘEMYSLOVSKÉ (ČÁST 2. TŘEBÍČ A RAJHRAD)¹

Josef Šrámek

Rozmach nových řeholních řádů během 12. století, v první řadě premonstrátů a cisterciáků, se projevil i v církevních poměrech na Moravě. Po ukončení benediktinské kapitoly kláštera Hradiště u Olomouce,² kde byli kolem poloviny 12. století do černého roucha odění mniši nahrazeni premonstrátskými řeholními kanovníky, přešla pozice předního domu řádu sv. Benedikta na opatství v Třebíči. Zdejší řeholní ústav k tomu měl řadu předpokladů. Jeho založení totiž bylo nejen výrazem ambicí přemyslovských knížat, spravujících jižní Moravu, ale představovalo také klíčový podnět pro další rozvoj osídlení zdejšího regionu.³ Druhou moravskou fundací benediktinského řádu představoval klášter v Rajhradě u Brna, údajně sice založený už mezi lety 1045–1048 knížetem Břetislavem I., avšak pramenně doložený až před polovinou 12. století, nadto až do pokročilého 13. století s nejasným statutem a mírou závislosti na benediktinském opatství v Břevnově.⁴ Tyto dva kláštery tak ve 13. století na Moravě zosobňovaly benediktinské mnišství.

Následující řádky se zabývají vývojem těchto řeholních domů v období klíčového 12. a 13. století, a to zorným úhlem sociálních sítí, v nichž byly tyto

¹ Studie je výstupem projektu GA ČR 19-21654S – Obraz/y v době Přemyslovců: kontexty a formy, jehož nositelem je Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i. Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

² WIHODA, Martin: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradiško u Olomouce* (dále jen *Benediktinská kapitola*). In: *Ve stopách sv. Benedikta*. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 29–38; ŠRÁMEK, Josef: *Vzestup a pád rodové fundace olomouckých Přemyslovců. Několik slov ke konci benediktinského konventu v klášteře Hradiště u Olomouce*. *Střední Morava*, 17, 2011, s. 4–15; Týž: „A také klášter Hradiško u Olomouce byl obnoven naším řádem“. *Konkurence mezi řeholními řády a kolektivní identity kléru v českých zemích ve 12. století*. *Vlastivědný věstník moravský*, 69, 2017, s. 113–128.

³ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku třebíčského kláštera*. In: *Ve stopách sv. Benedikta*. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 60–61, 65, 79–80; WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197* (dále jen *Morava v době knížecí*). Praha 2010, s. 152–157.

⁴ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 123–124.

ústavy usazeny.⁵ Moderní sociologie, která s pojmem sociálních sítí pracuje, tak popisuje společnost jakožto strukturu vztahů směny, moci a závislosti určujících toky vzácných zdrojů ve společenském systému. V tomto rámci pak rozlišuje tzv. silné (bezprostřední) a slabé (vzdálenější) vazby. Optika sociálních sítí se dobře hodí k uchopení středověké společnosti, vědomí silných a slabých vazeb přitom nabývá na významu při analýze diplomatického materiálu, který bude základním pramenným zdrojem tohoto pojednání. Právě díky teorii slabých vazeb v sociálních sítích mohou nabývat na sdělnosti i údaje o osobách, vyskytujících se v tzv. svědečných řadách listin, vydaných ve prospěch klášterů stojících v centru našeho zájmu. Jakkoliv skutečný vliv těchto osobností nedokážeme potvrdit (nelze popřít, že povětšinou patřily do okruhu vydavatele písemnosti), zároveň nemůžeme ani vyloučit, že právě tyto osobnosti mohly sehrát roli zprostředkovatele kontaktů s vyšším společenským patrem. Právě na přínos těchto slabších vazeb sociálních sítí kladou sociologové hlavní důraz.⁶

* * *

Představu o počátcích třebíčského opatství skýtá tzv. Brněnský rukopis Kosmovy kroniky⁷ obsahující vsuvku (dodatek) o založení kláštera.⁸ Informuje

⁵ *Sítě sociální*. In: MAŘÍKOVÁ, Hana – PETRUSEK, Miloslav – VODÁKOVÁ, Alena a kol.: Velký sociologický slovník. Svazek II. P – Z. Praha 1996, s. 986. Chápání sociálních sítí na příkladu kláštera Hradiště u Olomouce bylo představeno v předcházejícím textu, který tvoří s tímto pojednáním integrální součást. Srov. ŠRÁMEK, Josef: *Sociální sítě moravských benediktinských klášterů v době přemyslovské (Část 1. Hradiště u Olomouce)*. *Historica Olomucensia*, 60, 2021, s. 13–29.

⁶ KELLER, Jan: *Nejistota a důvěra aneb K čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha 2009, s. 21–27.

⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Abhang IV*. In: *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum*. Nova series II. Ed. BRETHOLT, Bertold. Berlin 1923, s. 257–260. K rukopisu a jeho původu srov. ZACHOVÁ, Irena: *Třebovský rukopis A 101 Mitrovského sbírky a jeho Romuleon*. Studie o rukopisech, 26, 1987–1988, s. 83–97. O rukopisech Kosmovy kroniky v kontextu naposledy obsáhle pojednal KALHOUS, David: *The piece that fitted to different puzzles. Chronicle of Cosmas Pragensis (ca. 1120) and its manuscript context* (v tisku). Autorovi tímto děkuji za poskytnutí dosud nepublikované práce.

⁸ Ohledně charakteru této písemnosti existuje obsáhlá debata. Srov. KREJČÍK, Adolf: *O zakládacích listinách kláštera Třebického*. Časopis Matice moravské, 35, 1911, s. 192–199; HRUBÝ, Václav: *Trí studie k české diplomatice*. Brno 1936, s. 149–151; FIŠER, Rudolf: *Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství*. Brno 2001, s. 38–41; Týž: *K počátkům třebíčského kláštera (Poznámky k tzv. falzu zakládací listiny)*. In: *Ve stopách sv. Benedikta*. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 85–95; Týž: *Třebíč. Pamět kláštera a města*. Třebíč 2018, s. 31–37; BLÁHOVÁ, Marie: *Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí. Tak zvaná zakládací listina kláštera Třebického*. In: *Ve stopách sv. Benedikta*. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 97–111; BISTRICKÝ, Jan: *Poznámka k tzv. zakládací listině třebíčského kláštera*. *Vlastivědný věstník moravský*, 54, 2002, s. 310–315.

o tom, že fundaci uvedla v život moravská knížata, bratři Oldřich a Litold, a na otcovský akt navázali jejich synové, knížata Vratislav Brněnský a Konrád II. Znojemský. Následně třebíčský klášter z pramenů na půlstoletí zmizel. Pouze letopisy hradištsko-opatovické přinesly zprávu o tom, že roku 1138 zemřel zdejší opat Kuno, jehož nahradil opat Vojtěch.⁹ Až v roce 1160 se v listině krále Vladislava I. pro hradištské premonstráty mezi svědky objevil třebíčský představený Naděj.¹⁰ Postava tohoto opata inspirovala k řadě úvah o postavení Třebíče v soudobých společenských souřadnicích. Dříve se soudilo, že tento mnich pocházel přímo z přemyslovského rodu. Část badatelů v něm viděla syna brněnského knížete Oldřicha, jiní jej zase považovali za syna olomouckého knížete Svatopluka. Moderní bádání však tyto spekulace odmítlo.¹¹ Argumentem je např. i jeho postavení právě v rámci svědecké řady, kde se Nadějovo jméno nachází mezi ostatním klérem, a to nikoliv v popředí. Pokud by však byl Přemyslovcem, neodrazilo by se to v jeho přednostním postavení mezi svědky? Odkázat lze na pozici Svatobora, ztotožňovaného se synem knížete Spytihněva II., v listině knížete Vratislava II. (tedy jeho hypotetického strýce) pro klášter Hradiště. Zmiňovaný Svatobor je zde jmenován ještě před opaty klášterů Břevnov a Sázava.¹² Podstatnější, než rodový původ, je ovšem fakt, že osobnost mnicha Naděje představuje stopu spojující třebíčský klášter právě s hradištským opatstvím. V tamních letopisech se totiž nachází k roku 1096 zmínka o narození chlapce Naděje, latinsky zvaného Spes.¹³ Poměrně neobvyklé jméno tak stojí za povšimnutí, zvláště když i diplomatické studium nejstarších písemností obou fundací vedlo k úvahám o užších vztazích mezi Hradištěm a Třebíčí.¹⁴ Odtud se pak mínění, že první řeholníci přišli do Třebíče od Olomouce, zabydlo také v regionálně historické literatuře.¹⁵

Jak však správně upozornil Rudolf Fišer, věc není tak jednoduchá. První otazník představují dobové okolnosti a vztahy mezi přemyslovskými kníža-

⁹ *Letopisy hradištsko-opatovické*. In: *Fontes rerum Bohemicarum II*. Praha 1874, s. 396.

¹⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB), I, č. 208, s. 194–197.

¹¹ Fišer, Rudolf: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*. Třebíč 2004, s. 40; Kalhous, David – Kopal, Petr – Moravcová, Irena – Polanský, Luboš: *Přemyslovská dynastie: Soupis členů původního českého panovnického rodu* (dále jen *Přemyslovská dynastie*). In: Sommer, Petr – Třeštit, Dušan – Žemlička, Josef – Mašková, Pavlína – Novotný, Robert (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 559.

¹² CDB I, č. 80, s. 85–87. Ohledně syna Spytihněva II. Svatobora, s nímž je snad v prameni jmenovaný Svatobor totožný, srov. Kalhous, D. – Kopal, P. – Moravcová, I. – Polanský, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 555.

¹³ *Letopisy hradištsko-opatovické*. In: *Fontes rerum Bohemicarum II*. Praha 1874, s. 391.

¹⁴ Bistrický, J.: *Poznámka k tzv. zakládací listině třebíčského kláštera*, s. 310–312.

¹⁵ Fišer, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 37.

ty. V době fundace třebíčského opatství byl starší z bratří, brněnský kníže Oldřich, ve střetu nejen s pražským knížetem Bořivojem II., vůči němuž si nárokoval pražský knížecí stolec, ale patrně vázly i vztahy s olomouckými knížaty Otou II. a Svatoplukem, kteří ve sporu podpořili české příbuzné. V letech 1105 a 1107 se pak olomoucký kníže Svatopluk sám pokusil usednout na pražský stolec, bez ohledu na nároky brněnského knížete Oldřicha.¹⁶ Samy hradištsko-opatovické letopisy o založení třebíčského kláštera nic nevědí, naopak dikce pisatele při líčení napětí mezi Přemyslovci na počátku 12. století naznačuje, že autor byl vůči brněnskému a znojenskému knížeti naladěn poměrně negativně.¹⁷ Na druhou stranu však patrně není třeba ve Fišerových stopách sledovat úvahy vyvozující napjaté vztahy mezi moravskými knížaty ze skutečnosti, že kostel sv. Benedikta vysvětil roku 1104 nikoliv olomoucký, ale pražský biskup.¹⁸ Tradice olomoucké biskupské kapituly (jakkoliv pozdější) totiž informuje o tom, že olomoucký biskup Petr právě onoho roku zemřel,¹⁹ což činí angažmá pražského diecézána logickým.

Jelikož hledání domácích stop nevede k cíli, je třeba se zamyslet nad směrem vytyčeným R. Fišerem, který obrátil pozornost k alternativně zahraniční. Poukázal jak na rodový původ zakladatelů, resp. jejich matky, kněžny Wirpirk, manželky Konráda I. Brněnského, bratra krále Vratislava I.,²⁰ tak na souvislosti diplomatické, konkrétně neobvyklou intitulaci hradištské i třebíčské písemnosti.²¹ Jejich společný vzor pak R. Fišer navrhl hledat v církevní i právně

¹⁶ Srov. ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)*. Praha 2002, s. 126–133, 350–351.

¹⁷ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 391–392.

¹⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 261.

¹⁹ *Das Granum catalogi praesulum Moraviae*. Archiv für Österreichische Geschichte, 78, 1892, s. 69. K pramení srov. KALHOUS, David: *Granum catalogi praesulum Moraviae jako pramen k dějinám Moravy v 10. století?* Mediaevalia Historica Bohemica, 11, 2007, s. 23–38; KRAFL, Pavel: *Olomoucké panoptikum. Obraz moravských biskupů v Granum catalogi praesulum Moraviae*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd, 26, 2012, s. 45–50. Údaj o smrti moravského biskupa Petra uvádí také Horologium Olomucense či Necrologium Olomucense, viz GRAUS, František: *Necrologium Bohemicum. Martyrologium Pragense a stopy nekosmovského pojetí českých dějin*. Československý časopis historický, 15, 1967, s. 806, pozn. 58; DUDÍK, Beda: *Necrologium Olomucense*. Archiv für Österreichische Geschichte, 59, 1880, s. 648.

²⁰ FIŠER, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 37.

²¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 258: „In nomine sancte et individue trinitatis. Udalricus Dei gratia id quod est.“; CDB I, č. 79, s. 83: „In nomine sancte et individue trinitatis. Otto dei gratia id quod est.“ Srov. GOETZ, Werner: „Matilda Dei gratia si quid est.“ *Die Urkunden-Unterfertigung der Burgherrin von Canossa*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 47, 1991, s. 379–394.

vyspělejším prostředí říšském.²² Je dobře známo, že oba bratři, knížata Oldřich a Litold, udržovali kontakty s babenberským prostředím. Zde našli azyl během střetu s pražskými příbuznými.²³ V literatuře se také traduje, že kníže Litold se oženil s Idou, sestrou markraběte Leopolda III. Babenberského, to je však bohužel toliko fikce barokního dějepisce.²⁴ Oldřichova neúspěšná tažení za pražským knížecím stolcem se roku 1101 účastnily taktéž oddíly freisingského biskupa. Freising byl nejen sídlem biskupství, ale také benediktinského opatství, a právě zde hledal Fišer původ prvního třebíčského opata Kuna.²⁵ Další svědectví o vzájemných kontaktech pak přináší listina třebíčského opata Lukáše z roku 1225, kde je mezi svědky uvedeno několik bavorských duchovních.²⁶ Směr úvah R. Fišera nelze zcela odmítnout. Benediktinské mnišství zažívalo ve druhé polovině 11. století v babenberské východní marce zjevný rozvoj v důsledku šíření soudobého obrodného hnutí, jak ukazují příklady klášterů Melk, Göttweig či St. Lambrecht.²⁷ Nelze tedy vyloučit, že tamější kvas řeholního života mohl na přelomu 11. a 12. století moravská knížata inspirovat, ovšem české ani rakouské prameny toto nedokládají. Otázkou zůstává, zda by do věci vnesly více světla nedochované klášterní letopisy, jejichž odraz se snad zachoval v díle Tomáše Pešiny z Čechorodu,²⁸

²² FIŠER, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 37.

²³ SROV. ŽEMLIČKA, Josef: *Poslední lov knížete Břetislava (K událostem ve Zbečně před Vánocemi roku 1100)*. In: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Eds. BOROVSKÝ, Tomáš – JAN, Libor – WIHODA, Martin. Brno 2003, s. 231–246; WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 148–155; LUŽÁKOVÁ, Ludmila: *Násilí mezi přemyslovskými knížaty*. Časopis Matice moravské, 136, 2017, s. 214–234.

²⁴ SROV. ŽEMLIČKA, Josef: *Tradice babenbersko-přemyslovských manželských svazků*. In: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Eds. BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan – HRDINA, Jan – KUBÍN, Petr. Praha 1998, s. 70–71; WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 154. Na skutečnost upozornil MOLECZ, Peter: *Die Hanthaler-Fälschungen im Lilienfelder Nekrolog am Beispiel der Schwester des Heiligen Leopold. Ein Beitrag zur barocken Wissenschaftsgeschichte und Babenbergergenealogie*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 111, 2003, s. 341–384. Za upozornění vděčím Mgr. Lukáši Reitingerovi, Ph.D. z Masarykovy univerzity v Brně.

²⁵ FIŠER, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 37, 38.

²⁶ CDB II, č. 271, s. 264–266.

²⁷ LECHNER, Karl: *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976–1246*. Wien – Köln – Graz 1976, s. 100–103.

²⁸ K široké škále názorů na vztah Pešinova díla a údajných Třebíčských analů srov. HOŠÁK, Ladislav: *Kritické poznámky k moravské středověké analistice*. In: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie 2. Olomouc 1955, s. 82–86; FIŠER, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 135–139; Týž: *Třebíč. Paměť kláštera a města*, s. 15–29; WIHODA, Martin: *Skromné příběhy. Moravští Přemyslovci v paměti klášterních skriptorií*. In: Campana, codex, civitas. Miroslav Flodr octogenario. Ed. NOVÁK, František. Brno 2009, s. 128–129; REI-

avšak výpověď analů hradišsko-opatovických ohledně historie vlastního kláštera ukazuje, že ani tuto hypotetickou naději nelze přeceňovat.

Od sklonku 12. století množství dochovaných písemných pramenů narůstá, což umožňuje učinit si představu o kontaktech třebíčského konventu. Nepřekvapí, že jména třebíčských opatů často nacházíme v listinách přemyslovských panovníků. Informaci o dalším z třebíčských představených tak přinesla listina olomouckého knížete Oldřicha, bratra pražského knížete Soběslava II., z roku 1174, kterou kníže daroval olomouckému biskupskému kostelu sv. Václava ves Uherčice. Tento akt jako svědci potvrdili premonstrátský opat Michael z Hradiště, benediktinský opat Kuno (II.) z Třebíče, řada kanovníků a dalších hodnostářů olomoucké kapituly, ze světských osob pak Oldřichův bratr kníže Václav, komoří Slavibor a jeho bratr Pavel, olomoucký kastelán Časta se synem Jarošem, sudí Mladota a Petr s bratrem Michalem, hodonínský kastelán Rati-bor, přerovský kastelán Jaroš, brněnský kastelán Mojek, podivínský kastelán Tvrdsa a další blíže nespecifikovaní předáci.²⁹ Poté se třebíčský opat, jménem Tyburc, objevil až v roce 1201 v listině krále Přemysla Otakara I. taktéž pro hradištské premonstráty.³⁰ Do téhož roku se hlásí také falzum listiny moravského markraběte Vladislava Jindřicha pro hradištskou kanonii, v níž také figuruje jméno třebíčského opata Tyburce, a to vedle olomouckého biskupa Roberta, premonstrátského opata Jiřího z Louky, děkana Walthera a probošta Štěpána z olomoucké kapituly, olomouckého komořího Bavora, přerovského kastelána Bluda, olomouckého sudího Veliše.³¹ V tomto ohledu nezbývá než připomenout postřeh Martina Wihody, že pro markraběte Vladislava Jindřicha jako by třebíčské opatství neexistovalo,³² odhlédneme-li od falz na jeho jméno.

Jméno dalšího třebíčského opata Martina se objevuje mezi svědky ve falzu listiny, hlásící se do roku 1210, v níž Přemysl Otakar I. potvrzuje založení premonstrátské kanonie v Zábrdovicích brněnským komořím Lvem z Klobouk. Podle dikce písemnosti fundaci podpořil i moravský markrabě Vladislav Jindřich a souhlas vyslovil také olomoucký biskup Robert.³³ Mezi údajnými

TINGER, Lukáš: *Nekrologia kláštera Pegau. Pozapomenuté svědectví o Přemyslovcích (nejen) Kosmova věku*. In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *Proměna středověčného Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*. Brno 2010, s. 394–398.

²⁹ CDB I, č. 270, s. 238–239.

³⁰ CDB II, č. 21, s. 17–18.

³¹ CDB II, č. 352, s. 364–368.

³² WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007, s. 279. Srov. FIŠER, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 40–41.

³³ CDB II, č. 364, s. 393–397. Srov. KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005, s. 66–70; WIHODA, M.: *Vladislav Jindřich*, s. 280; BOROVSÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005, s. 32–33; PAUK, Marcin R.: *Działalność fundacyjna*

svědky dále figurují premonstrátský opat Heřman z Hradiště, cisterciácký opat Tecelin z Velehradu, premonstrátský opat Gerhard z Louky, premonstrátský opat Marsilius ze Želiva, premonstrátský opat Jarloch z Milevska a řada dalších blíže neidentifikovaných kleriků i laiků. Zvláště pak zaujme skutečnost, že mezi probošty je jmenován Havel z třebíčské expozitury v Luhu.³⁴ Roku 1226 se král Přemysl Otakar I. rozhodl podpořit založení města Znojma a za tím účelem směnil statky, jimiž chtěl přispět k rozvoji nového města, s premonstrátskou kanonií v Louce. Svědkem této transakce se stal třebíčský opat Zvěst, a to hned jako druhý po olomouckém biskupovi Robertovi. Dalšími svědky králova porčení pak byli litoměřický probošt Heřman, donínský kastelán Otto, znojemský kastelán Vrš, blíže neznámí Pomnen, Hartleb a Bohuša, číšník Vilém s bratry, blíže nespecifikovaní Hovořiš, Jindřich, Příbram a Branislav, dále sudí Pavel, Lutobor s bratry, jakýsi Vlk, Oldřich zv. Sagittarius, Dětrich z Vetova, komoří Stonař, vranovský kastelán Bohuslav, Vok a Ondřej, synové Beneše z Benešova, Ostoj a jeho bratr, vilik³⁵ Dětrich, probošt sv. Hypolita Wibert, Mistr Zděslav, Mistr Štěpán a jacísi Zděslav, Lambert a Matouš.³⁶

Když v roce 1228 udělil král Přemysl Otakar I. cisterciáckému klásteru v Oslavanech stejná práva, jakým se těšil i Velehrad, mezi svědky se nacházel nejen třebíčský opat Arnold, ale i dva tamní mniši jménem Petr a Pavel.³⁷ Dalšími svědky byli cisterciácký opat Albert z Velehradu spolu s dalšími tamními mnichy Hugem a Hartmanem, premonstrátský opat Petr z Hradiště s dalšími svými bratry, dolnokounický probošt Florián, litoměřický probošt Heřman, dále blíže nespecifikovaní převor Lukáš a bratři Petr a Zdik z premonstrátského řádu, olomoučtí kanovníci Ezau a Jindřich, královští dvorští kaplani Tomáš, Hilarius a Bedřich či královský notář Konrád z Brna. Přítomna byla i řada velmožů: olomoucký komoří Lev z Klobouk, Štěpán z Medlova, Bohuslav z Vranova, blíže neurčený komoří Wurse, znojemský kastelán Hartleb, bitovský kastelán Ben a nakonec řada královských viliků (krajských rychtářů) znojenské, brněnské a olomoucké provincie. Podle poněkud problematického záznamu si pak někdy mezi lety 1230–1240 třebíčský konvent v čele s opatem Arnoldem od oslavanských cisterciacek vypůjčil 75 hřiven stříbra a za to se

możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (11–13 wiek). Kraków–Warszawa 2000, s. 95–99.

³⁴ Fišer, R.: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, s. 115–118.

³⁵ Srov. Jan, Libor.: *Vznik zemského soudu a správcí středověké Moravy*. Brno 2000, s. 42–54; Týž: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 23–37; Janiš, Dalibor: *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku*. Brno 2013, s. 137–150.

³⁶ CDB II, 288, s. 287–289.

³⁷ CDB II, č. 320, s. 315–319.

benediktini zaručili zástavou (dnes zaniklé) vsi Řevušíň,³⁸ nacházející se ne daleko samotných Oslavan.³⁹ Opat Arnold se objevil také mezi svědky donace, kterou učinil roku 1240 král Václav I. ve prospěch premonstrátské kanonie v Zábrdovicích.⁴⁰ Akt dále dosvědčili zemský sudí Mikuláš, brněnský kastelán Přibyslav, komoří Milíč, hradecký kastelán Ratibor, znojemský komoří Rutho, podkomoří Bosko, olomoucký kastelán Gerard a řada dalších nespécifikovaných velmožů. Z osob církevních se mezi svědky nacházeli premonstrátsí opati Jarloch z Hradiště a Jan z Louky, dolnokounický probošt Ambrož a litomyšlský převor Robert.

Zajímavé svědectví přináší již zmíněná listina třebíčského opata Lukáše z roku 1225.⁴¹ Tehdy třebíčský benediktinský konvent vstoupil do styku s urozenou paní Heilwidou ze Znojma, která pojala záměr založit klášter cisterciacek, a k tomu účelu si vybrala lokalitu v Oslavanech.⁴² Ty však patřily třebíčskému klášteru, proto byla mezi oběma stranami domluvena směna statků, jakkoliv patrně ne zcela snadno. Ve věci se angažoval i olomoucký biskup Robert a papežský legát Konrád, kardinál-biskup v Portu a Santa Rufině. Hodnotu statků ověřovali urozenci Lev (z Klobouk), Vojslav, Hovoříč a Dětrich, královský prokurátor ze Znojma.⁴³ Jako svědkové na opatově listině vystupují jak členové olomoucké biskupské kapituly, přerovský arcijáhen Ezau a kanovníci Mistr Řehoř a Jindřich, tak také bavorský klérus, arcijáhen pasovský Sifrid, freisingský probošt Mistr Bernard a würzburgský kanovník Mistr Šalamoun. Třebíčský konvent pak zastupoval Arnold, probošt z Luhu. Směnu následně potvrdil král Přemysl Otakar I.⁴⁴ i papežský legát Konrád.⁴⁵

³⁸ Srov. MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Zaniklá osada Řevušíň u Nové Vsi (okr. Brno-venkov)*. Vlastivědný věstník moravský, 22, 1970, s. 30–42.

³⁹ CDB III/2, č. 224, s. 301–302.

⁴⁰ CDB III/2, č. 232, s. 311–312.

⁴¹ CDB II, č. 271, s. 264–266.

⁴² K okolnostem fundace Oslavan PAUK, M. R.: c. d., s. 99–105; NOVÁK, Zdeněk: *Cisterciácký klášter Vallis S. Mariae v Oslavanech (1225–1525)*. In: *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*. Ed. POJSIL, Miloslav. Olomouc 2006, s. 128–142. Fundace Oslavan byla zásadní událostí, neboť šlo o založení prvního ženského kláštera cisterciáckého řádu na Moravě. Srov. v kontextu CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Ženská větev cisterckého řádu v Čechách a na Moravě (13.–15. století)*. Mediaevalia Historica Bohemica, 1, 1991, s. 297–315.

⁴³ K identifikaci WIHODA, Martin: *Moravská markraběnka Heilwida (dále jen Moravská markraběnka)*. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Eds. DOLEŽALOVÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert – DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – POŘÍZKA, Aleš. Praha 2007, s. 100.

⁴⁴ CDB II, č. 272, s. 266–267.

⁴⁵ CDB II, č. 273, s. 268–269.

Podle soudu Martina Wihody nebyla ovšem zmíněná Heilwida jen tak nějakou urozenou donátorkou, ale vdovou po zesnulém markraběti Vladislavu Jindřichovi.⁴⁶

Na rozdíl od hradištského kláštera přinášejí prameny doby přemyslovské informaci nejen o opatech třebíčského kláštera, ale i o dalších dignitářích. V už zmíněném falzu zakládací listiny zábrdovické premonstrátské kanonie, sepsané na jméno Přemysla Otakara I. a hlásící se do roku 1210, se objevuje, jak víme, mezi svědky jméno lužského probošta Havla. Jeho nástupce, třebíčský probošt Arnold z Luhu, pak svědčil v roce 1226 na listině krále Přemysla Otakara I., kterou panovník postoupil patronát a právo desátků ke kostelu ve vsi Kuřim brněnskému kostelu sv. Petra. Vedle lužského probošta tento akt dosvědčil litomyšlský probošt Heřman a velmoži Ratibor ze Strachotic, Štěpán z Medlova, Lev z Klobouk, brněnský kastelán Tas s bratry, podstolník Crh, podčeší Milíč, maršálek Ondřej, podkomoří Vok, dále královští kaplani Hlupen, Vecen a Ivan, dačický plebán Martin, přibyslavický plebán Jeroným, uničovský plebán Viktor a královnini kaplani Jan, Zdeslav a Šimon.⁴⁷ Samotný klášter v Luhu zmínil k roku 1235 kronikář Přibík Pulkava z Radenína, když psal o zde uskutečněné schůzce českého krále Václava I. s rakouským vévodou Fridrichem,⁴⁸ z izolované noticky však samozřejmě nelze vyvozovat cokoli více o vztazích mezi řeholníky a panovníkem. Přesto sama skutečnost, že místem setkání byl zvolen tento benediktinský dům, nikoliv jiný z četných jihomoravských ústavů, jistou indicii přece jen představuje.

Třebíčské bratry najdeme několikrát i v okolí olomouckých biskupů. Opat Jindřich se stal jedním ze svědků na listině olomouckého biskupa Konráda z Friedberka z roku 1243, kterou biskup potvrdil, že Rudiger, mistr špitálu sv. Ducha v Brně, přešel se vším jménem ke špitálu sv. Jana Křtitele v Jerusalemě. Vedle svědků z řad olomoucké biskupské kapituly je zde na prvním místě právě třebíčský opat, po něm pak premonstrátský opat Robert z Hradiště, Jan z Louky, Dědřich ze Zábrdovic a cisterciácký opat Jindřich z Velehradu, dále doubravnický probošt Albert a komtur řádu německých rytířů Oldřich z Novosedlic.⁴⁹ Když započal spor mezi olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburka a břevnovským benediktinským konventem v čele s opatem

⁴⁶ Srov. WIHODA, M.: *Moravská markraběnka*, s. 96–104.

⁴⁷ CDB II, č. 287, s. 286–287.

⁴⁸ *Kronika Pulkavova*. In: *Fontes rerum Bohemicarum* (dále jen FRB) V, s. 136. Srov. BLÁHOVÁ, Marie: *Brno v historiografických pramenech doby přemyslovské*. In: *Brno v minulosti a dnes* 11. Brno 1993, s. 81.

⁴⁹ CDB IV/1, č. 18, s. 88–89.

Martinem o práva nad klášterem v Rajhradě,⁵⁰ byl třebíčský opat Arnold II. svědkem biskupského pořízení a zároveň jedním z rozhodčích v dané kauze. Spolu s ním v listině biskupa Bruna vystupují olomoucký arcijáhen Bartoloměj, přerovský arcijáhen Mistr Jan, znojemský arcijáhen Mistr Markvart, opavský arcijáhen Haidolf, kustod Řehoř, scholastik Konrád, Šimon a Jakub z olomoucké kapituly, dále pak premonstrátský opati Štěpán z Louky a Robert z Hradiště a blíže neznámý bratr Gottfried z řádu německých rytířů.⁵¹ Kontakty a vztahy mezi třebíčským konventem a olomouckým biskupským stolcem však nabývaly i jiných rozměrů, jak ukazuje událost z roku 1264, kdy biskup Bruno ze Schauenburka postoupil svému služebníkově (manovi) Konrádovi, řečenému de Hucsaria (Höxter), a jeho potomkům ves Býčkovice a vedle dalších příjmů i každoroční poplatek 10 hřiven stříbra, vybíraný od třebíčského opata.⁵² Ještě roku 1295 postoupil nástupce biskupa Bruna na olomouckém stolci Dětrich z Hradce se souhlasem biskupské kapituly svému notáři Ambrožovi vedle dalších požitků k doživotnímu užitku plat 10 hřiven stříbra, odváděných biskupství každoročně třebíčským opatem.⁵³

Pouze minimálně prameny dokládají kontakty třebíčských benediktinů v rámci soudobého kléru. V létě roku 1265 např. vystupoval třebíčský probošt Arnold (II.) vedle mödlingského děkana Dětricha jakožto subdelegát opata cisterciáckého kláštera v Heiligenkreuz a děkana kostela sv. Hypolita ve Znojmě, papežskou stolicí určených rozhodčí ve sporu mezi vídeňským farářem Gerhardem od sv. Štěpána⁵⁴ a skotským klášterem ve Vídni o patronátní právo k jistému farnímu kostelu.⁵⁵ Na sklonku 13. století zase třebíčský opat Unka spolu se zábrdovickým premonstrátským opatem Dětrichem a břeclavským

⁵⁰ Srov. ŠRÁMEK, Josef: *Kláštery olomoucké diecéze za episkopátu Bruna ze Schauenburka (1245–1281). Rajhradská kauza z roku 1255* (dále jen *Kláštery olomoucké diecéze*). In: *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*. Eds. KALOUS, Antonín – STEJSKAL, Jan – ŠRÁMEK, Josef. Olomouc 2014, s. 145–167.

⁵¹ CDB V/1, č. 55, s. 109–112.

⁵² CDB V/1, č. 408, s. 606–608.

⁵³ *Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře I. Zpracování diplomatického materiálu pro období květen 1283 – květen 1297*. Brno 2011, č. 904, s. 352–353.

⁵⁴ Srov. *Gerhard von Siebenbürgen*. In: *Historisches Lexikon Wien*. Band 2. Ed. CZEIKE, Felix. Wien 1993, s. 505; RECHBERGER, Manuela: *Architektonische Konzepte im Umfeld König Ottokars II. Přemysl im Herzogtum Österreich. Am Beispiel Paltrams vor dem Stephansfreithof*. Magisterská diplomová práce. Universität Wien, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Kunstgeschichte. Wien 2012, s. 40–43, dostupné na <http://othes.univie.ac.at/21241/> (cit. 31. 8. 2021).

⁵⁵ *Fontes rerum Austriacarum II. Diplomataria et acta 18. Urkunden der Benedictiner-Abtei Unserer lieben Frau zu den Schotten in Wien vom Jahre 1158–1418*. Wien 1859, č. 40, s. 47–48; č. 41, s. 49–53.

arcijáhнем Jindřichem vidimovali pro rajhradský benediktinský konvent listinu olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka z roku 1295, v níž biskup a kapitula stvrdili urovnání sporu s břevnovským benediktinským klásterem o desátky z Rajhradu.⁵⁶ Roku 1278 vystupoval třebíčský opat Martin (II.) jako svědek na listině, vydané bitovským komořím Hartlebem z Dubna, brněnským komořím Hartmanem z Čeblovic, moravským maršálkem Bohušem z Drahotuše a Všebořem z Náměští, kteří byli coby sudí pověřeni králem Přemyslem Otakarem II. rozřešit spor o statky mezi premonstrátskou kanonií Hradiště u Olomouce a Pardusem, synem Neplachovým. Dalšími svědky v tomto sporu byli olomoucký purkrabí Nezamysl, vranovský purkrabí Kuno, olomoucký sudí Vojslav, děkan olomoucké kapituly Budislav, probošt tamní kapituly a kancléř moravského markraběte Alexius, benediktinský opat Jaroslav z Vilémova, premonstrátský opat Oldřich z Litomyšle, dolnokounický probošt Mikuláš, Milota z Dědic, Hrabiš z Lysic (ze Švábenic), Blud z Jičína, Vilém z Dubicka a jeho bratr Mikuláš z Brodku, Zbislav ze Skorotína, Pardus z Horky, Beneš z Branic, Gerhard z Obrán, Vavřinec z Plavče a další, již nejmenovaní.⁵⁷ Roku 1289 se pak opat Unka objevil mezi svědky na listině Dětricha z Kněžic, který postoupil prostřednictvím želivského faráře Jindřicha premonstrátské kanonii v Želivi patronátní právo ke kostelům v Opatově a Moravanech u Brna. Dalšími svědky pořízení se stali premonstrátský opat Dětrich ze Zábrdovic, Hrut z Rokštejna a představitelé města Jihlavy.⁵⁸

Několik pramenů přináší doklady o vztazích třebíčských benediktinů s městským prostředím. Roku 1277 opat Martin (II.) s dalšími členy konventu vystavili privilegium pro třebíčského měšťana Hermanna, neboť pro opata a konvent konal významné služby, proto byl odměněn zproštěním platů a dávek ze svého domu v Třebíči kromě zemské berně platu poloviny hřivny opatovi. Dále zde vystupuje klášterní prokurátor Bolibor, Budislav z Výčap a třebíčští měšťané Budiš, Branislav a Kuno.⁵⁹ Roku 1289 třebíčský opat Unka spolu s lužským proboštem Borešem zlistinili akt prodeje dvou lánů ve vsi Heršpice, které původně náležely třebíčskému proboštsství v Luhu, učiněný Mikulášem, synem brněnského měšťana Konráda, řečeného Crucifer, ve prospěch jiného brněnského měšťana Bernarda. Na tohoto Bernarda krom zmíněných

⁵⁶ *Katalog listin a listů I*, č. 912, s. 355. Srov. Codex diplomaticus Moraviae V (dále jen CDM), č. 21, s. 22.

⁵⁷ CDB V/2, č. 858, s. 576–578.

⁵⁸ *Katalog listin a listů I*, č. 449, s. 178. Srov. CDM VII, č. 147, s. 776–777.

⁵⁹ CDB V/2, č. 843, s. 554–555. Srov. Fišer, Rudolf: „In civitate nostra trebecensi“ (*K počátkům středověké Třebíče*). In: Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci. Eds. CHOCHOLÁČ, Bronislav – MALÍŘ, Jiří. Brno 2002, s. 543–555.

lánů přešla také povinnost odvádět platbu dvou hřiven, a to dvakrát ročně. Měšťan však byl vyjmut ze všech povinností kromě všeobecné berně a náležel pod jurisdikci trebičského opata.⁶⁰ Do podobné kategorie (byť se nejedná o městské prostředí) můžeme zařadit svědectví o tom, že roku 1289 vystavil Vlk, probošt z Březové, listinu jistému Walterovi a jeho dědicům, podle níž zmíněnému Walterovi poskytl les o rozloze 60 lánů, aby zde založil ves Větrkovice, kde se pak Walter měl stát rychtářem obdařeným dalšími výsadami.⁶¹ Tato listina podle soudu R. Fišera představuje svědectví o základech trebičské manské soustavy. Další podobná písemnost pak pochází z roku 1312.⁶²

* * *

Klášter v Rajhradě u Brna, představující další benediktinský ústav na středověké Moravě, je v řadě ohledů specifickou řeholní fundací,⁶³ což z něj dělá zajímavé zrcadlo pro ostatní moravské řádové domy, tedy Hradiště u Olomouce a Třebíč. Tato specifčnost se ukazuje již v otázce samotných počátků Rajhradu, zatížených řadou falz, která de facto činí veškeré úvahy o vývoji této fundace do pokročilého 13. století hypotetickými.⁶⁴ I v tomto případě je však zřejmé, že primát v rovině vzájemných kontaktů náležel vladařskému rodu. Tato skutečnost se odráží nejen v dikci dvou listinných pseudobřetislavských falz, hlásících se do let 1045, resp. 1048,⁶⁵ ale i v písemnostech dalších. Podle

⁶⁰ *Katalog listin a listů I*, č. 409, s. 160.

⁶¹ Needitovanou listinu přetiskl TUREK, Adolf: *Prameny k poznání vývoje sociálních poměrů na panství hradeckém do 16. století*. Slezský sborník, 50, 1952, s. 255–256.

⁶² FIŠER, R.: *Klášter uprostřed lesa*, s. 82–83.

⁶³ JAN, Libor: *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter* (dále jen *Počátky benediktinů*). In: *Ve stopách sv. Benedikta*. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 19–27; WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 29–32; ŠRÁMEK, Josef: *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštví v horizontu 11. – 14. století*. Vlastivědný věstník moravský, 66, 2014, s. 45–62.

⁶⁴ FRIEDRICH, Gustav: *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*. In: *Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla*. Eds. BIDLO, Jaroslav – FRIEDRICH, Gustav – KROFTA, Kamil. Praha 1906, s. 72–80; HRUBÝ, Václav: *Falsa Břevnovská*. Český časopis historický, 1920, s. 94–126; ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři I. K otázce břevnovských falz*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity, 1953, s. 261–285; ZAPLETALOVÁ, Dana: *Okolnosti založení rajhradského kláštera a otázka věrohodnosti pseudobřetislavských falz* (dále jen *Okolnosti založení*). Vlastivědný věstník moravský, 71, 2019, s. 238–256.

⁶⁵ CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

falza ze 13. století, které se však hlásí do roku 1169,⁶⁶ postoupil olomoucký kníže Bedřich za souhlasu svého otce, krále Vladislava I., a na přímlovu své choti Alžběty, dcery uherského krále Gejzy II., rajhradskému klášteru území v okolí dnešních Hranic na Moravě. Jako svědci v listině vystupují královna Judita Durynská, pražský biskup Bedřich, královský kancléř a probošt vyšehradské kapituly Gervasius, probošt pražské svatovítské kapituly Oldřich a tamní děkan Pavel, probošt litoměřické kapituly Martin, z dalších královských úředníků podkancléř Florián, kastelán (snad pražský) Florentin, komoří Bohuslav, číšník Zdeslav, stolník Vítek, kladský kastelán Hroznata a další, již nejmenovaní, velmoži a příslušníci pražské kapituly. Druhá skupina svědků pak zahrnuje moravské prostředí. V jejím čele přirozeně stojí olomoucký biskup Jan IV., zvaný Lysý, jinak je ovšem tento výčet znatelně chudší. Biskupa doplňuje toliko kancléř olomoucké provincie Voliš a hodonínský kastelán Tvrdiš, následovaní dalšími (nejmenovanými) moravskými urozensi.⁶⁷

V prvním svazku Moravského diplomatáře lze nalézt i další zmínky o rajhradském klášteře z 11. a 12. století, ty však bohužel nejsou pro naše úvahy relevantní, neboť se jedná o novodobá falza, vzniklá činností moravského zemského historiografa Antonína Bočka.⁶⁸ Diskutabilní je také uvedení Jana, probošta sv. Petra v Rajhradě, mezi svědky v listině znojemského kastelána Soběna pro kostel sv. Petra v Brně z roku 1088.⁶⁹ Z korpusu veskrze problematických pramenných zmínek z doby knížecí tak vyčnívá především svědectví jednoho z tzv. Kosmových pokračovatelů, tradičně označovaného jako Kanovník vyšehradský.⁷⁰ Tento anonymní letopisec ve svém díle zmínil rajhradský klášter, když k roku 1136 psal o sporu mezi moravským biskupem Jindřichem Zdíkem a brněnským knížetem Vratislavem, kteří se střetli ve věci biskupova záměru vystavět kostel v biskupské vsi Blansko. Tu si však nárokoval

⁶⁶ ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Studie k českému diplomatáři I*, s. 264. Srov. ZAPLETALOVÁ, Dana: *Počátky rajhradského kláštera – monastické, nebo kolegiální?* (dále jen *Počátky rajhradského kláštera*). *Studia mediaevalia Bohemica* 8, 20, s. 226–227, pozn. 28; Táž: *Drobný příspěvek k nejstarší břevnovské sfragistice*. In: *Brno v minulosti a dnes* 31. Brno 2018, s. 266.

⁶⁷ CDB I, č. 247, s. 218–219. Srov. JANIŠ, D.: *Zemské soudnictví*, s. 77.

⁶⁸ CDM I, č. 165, s. 142; č. 184, s. 165–166; č. 194, s. 176–177; č. 272, s. 252; č. 305, s. 282; č. 312, s. 288–289. Srov. ilustrativně FRIEDRICH, Gustav: *Nová řada moderních padělků v moravském diplomatáři*. *Český časopis historický*, 7, 1901, s. 195–203; ŠEBÁNEK, Jindřich: *Moderní padělků v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306*. *Časopis Matice moravské*, 60, 1936, s. 27–84, 455–499; LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: *Příspěvek k rytmičké revisi Bočkových fals*. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická C* 9, 1960, s. 125–131.

⁶⁹ CDM I, č. 198, s. 127–128.

⁷⁰ Srov. REITINGER, Lukáš: *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě? První Kosmův pokračovatel v kontextu dějepisectví přemyslovského věku*. *Český časopis historický*, 113, 2015, s. 635–668.

právě brněnský kníže a tak se obě strany za účelem řešení sporu sešly právě v Rajhradě.⁷¹ Ani danou zmínku však nejde přeceňovat, neboť k volbě místa dost možná došlo pouze kvůli geografické poloze vůči spornému Blansku či Vratislavovu sídelnímu Brnu.

Dále Rajhrad nalézáme zmíněn v listině krále Přemysla Otakara I., kterou panovník spolu se svou chotí královnou Konstancií klášter na sklonku léta roku 1222 podpořil přiznáním podílu na výnosech z desátků z Kunovic. V téže listině král potvrdil dar svého bratra markraběte Vladislava Jindřicha, vinný desátek z Miroslavi. Mezi svědky stojí jméno olomouckého biskupa Roberta, olomouckého komořího Bavora, brněnského sudího Ratibora, brněnského komořího Lva, Štěpána z Medlova, brněnského vilika Dětricha, brněnského probošta Zdislava, brněnského písaře Konráda a dalších, již nejmenovaných urozených mužů.⁷² Koncem roku 1234 vydal ve prospěch rajhradského kláštera listinu moravský markrabě Přemysl, nejmladší syn Přemysla Otakara I.⁷³ V ní se souhlasem svého bratra krále Václava I. udělil Rajhradu výsady, kterých se dříve dostalo o generaci dříve velehradským cisterciákům, a zároveň potvrdil (zfalšovanou) donaci knížat Boleslava II. a Břetislava I. pro Břevnov.⁷⁴ Markraběcí porízení z pozice svědků stvrdili Arnold z Hukvald, korutanský vévoda Bernard, olomoucký kastelán Vok, Ratibor z Deblína, blíže nespecifikovaný podkomoří Vok, donínský purkrabí Otto, bratři Milč a Idík, děvínský purkrabí Lupold, podstolníci Svojslav a Markvart, podčeší Sezema a jeho bratr Vitek, Nahrad z Ořechova, Mladota z Tasova, Boček z Obřan, syn Gerharda ze Zbraslavi, Smil, syn Ranožírův, brněnský notář Konrád, brněnský scholastik Richard, blíže nespecifikovaní kaplani Bartoloměj, Markvart, Řehoř, Šimon a Akrleb, syn Ratiborův.⁷⁵

Dále se Rajhrad objevuje v listině, kterou další moravský markrabě, takéž Přemysl, leč nyní syn krále Václava I., na dobu pěti let přiřkl výnos z mýt v Uherském Brodě a Kunovicích, a to z důvodu obnovy kláštera po tatarském

⁷¹ Kanovník vyšehradský. In: FRB II. Praha 1874, s. 223–224.

⁷² CDB II, č. 238, s. 228–229.

⁷³ Osudy markraběte Přemysla a jeho vládu na Moravě resumoval BARTA, Stanislav: *Itinerář moravského markraběte Přemysla (1209–1239)* (dále jen *Itinerář moravského markraběte*). Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická C 54, 2006, s. 28–45.

⁷⁴ Srov. HRUBÝ, V.: c. d., s. 105.

⁷⁵ CDB III/1, č. 90, s. 104–106. Srov. BARTA, S.: *Itinerář moravského markraběte*, s. 47–48; ŠPŮROVÁ, Markéta: *Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (tricátá léta 13. století)*. Mediaevalia Historica Bohemica, 9, 2003, s. 57–95.

vpádu.⁷⁶ Tato skutečnost však vede správně k obezřetnosti,⁷⁷ neboť daná písemnost byla rozpoznána jako další z Bočkových falz.⁷⁸ Následná confirmace téhož, kterou v březnu roku 1251 potvrdil týž vydavatel, je ale pokládána za pravou.⁷⁹ A v této listině mezi svědky Přemyslova porřízení čteme jména velmože Crhy a jeho syna Bohuše, Bočka z Obrán/Perneggu a jeho bratrů Smila ze Zbraslavi/Střilek, Kuna ze Zbraslavi/Kunštátu a Mikula ze Zbraslavi, olomouckého komořího Parduse a jeho bratra Sudmíra, Milíče a jeho bratry Slavibora a Idíka, dále pak jména Benedy, Slavy, Bluda a Lamberta, blíže neurčeného podkomořího Beneše a kaplany markraběcího dvora Gaudencia, Jakuba, Lamberta a Vojslava. Tím končí zmínka o rajhradských mniších v okolí přemyslovských vládařů.

Zásadně český panovník zasáhl do života rajhradských řeholníků na sklonku roku 1248. Začátkem prosince tohoto roku totiž král Václav I. postoupil olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburka⁸⁰ právo na výběr desátek v celé olomoucké diecézi,⁸¹ a s tím také patronátní právo a veškerou světskou soudní pravomoc nad benediktinským klášterem v Rajhradě.⁸² Zdůraznit je třeba, že na sepsání obou listin se podíleli lidé z okolí biskupa Bruna, jmenovitě notář Konrád. Výsledkem tohoto aktu byl spor, který činí nejstarší dějiny Rajhradu nepřehlednými. Břevnovské opatství se cítilo být dotčeno na svých právech ve vztahu k Rajhradu a konvent se jal bránit se. Pře se táhla až do začátku listopadu roku 1255, kdy vydal olomoucký biskup listinu, v níž na své nároky (za cenu finančního odstupného) rezignoval.⁸³ Akt biskupa Bruna stvrdili jako svědci olomoucký arcijáhen Bartoloměj, přerovský arcijáhen

⁷⁶ CDM III, č. 95, s. 69–70.

⁷⁷ Srov. POKORA, Timoteus: *Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v r. 1241. Několik poznámek na základě evropských a čínských středověkých pramenů*. Sborník Vlastivědné společnosti musejní v Olomouci, 62, 1973, s. 172–183; Týž: *Mongolové ve Slezsku a na Moravě v roce 1241 (Dokončení)*. Sborník Vlastivědné společnosti musejní v Olomouci, 63, 1974–1976, s. 98–110; SOMER, Tomáš: *Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem I. Fakta*. Vlastivědný věstník moravský, 70, 2018, s. 124–130; Týž: *Mongolský vpád na Moravu roku 1241 mezi faktem a mýtem II. Mýtus*. Vlastivědný věstník moravský, 70, 2018, s. 220–229.

⁷⁸ ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Kritický komentář k moravskému diplomatáři. Zpracování látky z 3. svazku Bočkova moravského kodexu* (dále jen *Kritický komentář*). Praha 1952, s. 68.

⁷⁹ CDM III, č. 162, s. 136–137. Srov. CDB IV/1, č. 208, s. 371–372. Dále ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Kritický komentář*, s. 129.

⁸⁰ K osobnosti biskupa Bruna srov. souhrnně JAN, Libor: *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schaumburku*. In: *Osobnosti moravských dějin 1*. Eds. JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk – MALAŤÁK, Demeter – PUMPR, Pavel. Brno 2006, s. 63–76.

⁸¹ CDB IV, č. 149, s. 247–249.

⁸² CDB IV, č. 150, s. 249–251.

⁸³ CDB V/1, č. 55, s. 109–112.

Mistr Jan, znojemský arcijáhen Mistr Markvart, kustod Řehoř, jacísi Šimon a Jakub, opavský arcijáhen Haidolf, scholastik olomoucké kapituly Konrád, z řad moravského řeholního kléru pak třebíčský opat Arnold, loucký opat Štěpán, hradištský opat Robert, bratr Gottfried z řádu německých rytířů, který ve sporu vystupoval jako rozhodčí, a mnozí další. Tento stav poté potvrdila i papežská kurie.⁸⁴ Otázkou zůstává, co bylo příčinou sporu o Rajhrad. Zda nejasné břevnovské nároky, které se dostaly konfliktu s panovnickovými zakladatelskými právy,⁸⁵ resp. napjaté vztahy mezi Václavem I. a jeho synem Přemyslem,⁸⁶ jenž tehdy stanul v čele opozice proti otci, potažmo složité dobové okolnosti na olomouckém biskupském stolci⁸⁷ a snaha biskupa Bruna stabilizovat a následně rozvíjet diecézi.⁸⁸

Ještě předtím, 12. září 1255, olomoucký biskup Bruno vysvětil v Rajhradě klášterní budovy obnovené po dřívějším poškození Uhry a Kumány v roce 1253 za války Přemysla Otakara II. s uherským králem Bélou IV.⁸⁹ Právě v této písemnosti je zaznamenáno, že stávající opat břevnovského kostela Martin býval dříve před mnoha lety proboštem rajhradského kláštera. Znovu musel být Rajhrad vysvěcen v roce 1288 olomouckým biskupem Dětrichem. Ten také klášter obdařil právem udělovat čtyřicetidenní odpustky a zároveň potvrdil odpustky, kterými Rajhrad dříve nadal pražský biskup Tobiáš z Benešova. Zajímavé je, že tento akt byl biskupem zřejmě zlistiněn až s dvouletým odstupem a v Rajhradě samotném byl o něm proto pořízen prostý aktový pamětní

⁸⁴ CDM III, č. 238, s. 222–223.

⁸⁵ JAN, L.: *Počátky benediktinů*, s. 20–21; WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 29–32.

⁸⁶ Srov. ŽEMLIČKA, Josef: *Odboj královice Přemysla v letech 1248–1249 a jeho sociální zázemí*. Československý časopis historický, 33, 1985, s. 564–586; WIHODA, Martin: *Přemyslova moravská léta. Mezi královskou korunou a babenberským dědictvím*. In: Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II. Eds. JAN, Libor – KACETL, Jiří. Brno – Znojmo 2010, s. 47–53; BÁRTA, Stanislav: *Smíření otce se synem. Uzavření sporu krále Václava I. s markrabětem Přemyslem roku 1249*. In: *Rituál smíření*. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Eds. NODL, Martin – WIHODA, Martin. Brno 2008, s. 101–108.

⁸⁷ Srov. SOMER, Tomáš – SVOBODOVÁ, Eva: *Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout*. Časopis Matice moravské, 132, 2013, s. 3–24; SOMER, Tomáš: *Nástup Bruna ze Schauenburka na biskupský stolec v Olomouci*. In: *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*. Eds. KALOUS, Antonín – STEJSKAL, Jan – ŠRÁMEK, Josef. Olomouc 2014, s. 129–144; SYCHRA, David: *Raná církevní kariéra Bruna ze Schauenburka (1229–1245)*. Časopis Matice moravské, 136, 2017, s. 35–49.

⁸⁸ Srov. HRABOVÁ, Libuše: *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské přeměny na Moravě ve XIII. století*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Ed. FIFKOVÁ, Renáta. Olomouc 2006, s. 145–152; ŠRÁMEK, J.: *Kláštéry olomoucké diecéze*, s. 145–167.

⁸⁹ CDB V/1, č. 53, s. 107–108. Srov. *Letopisové Jindřicha Heimburského*. In: FRB III, s. 313.

záznam.⁹⁰ Před koncem 13. století se ale znovu rozhořel spor mezi Břevnovem a olomouckým biskupstvím, jak dokládá listina biskupa Dětricha z ledna roku 1296, v níž se olomoucký biskup znovu vzdal nároku na ustanovování proboštů v Rajhradě a toto právo přiznal břevnovským opatům. Biskup Dětrich si však zároveň ponechal právo vizitace, korekce a jurisdikce vůbec. S biskupovým konáním vyslovili svůj souhlas příslušníci olomoucké kapituly, jmenovitě děkan Budislav, probošt Cyrus a arcijáhen Bedřich.⁹¹ Biskup Dětrich poté roku 1300 potvrdil rajhradská privilegia, vedle toho už v únoru 1296 povolil břevnovskému opatu užívat pontifikálních odznaků v teritoriu olomoucké diecéze a udílet čtyřicetidenní odpustky (doslova z důvodu restaurace kláštera).⁹²

Rajhradský konvent vstupoval vedle olomouckých biskupů do kontaktu také s dalšími příslušníky kléru. S ohledem na výše psané nepřekvapí, že hlavní pozornost poutá vztah k břevnovskému opatství. Ten je nepochybně nejpozději od 13. století. Odráží se již v pseudobřetislavských falzech,⁹³ jejich relevance je však diskutabilní a nezbývá, než je považovat především za doklad vnitřní (minimálně břevnovské) klášterní tradice a historické paměti.⁹⁴ Břevnovský představený vystupuje i ve falzu listiny knížete Bedřicha z roku 1169, byť ve vedlejší roli. Podle dikce listiny se zprostředkovatelem a do jisté míry klíčovou postavou donačního aktu stal poustevník Jurik, jehož původ není v prameni ozřejmý,⁹⁵ samo písemné zaznamenání donace Hranicka si však měl vyžádat sám břevnovský opat Jindřich.⁹⁶

Důvodem vzniku falza, hlásícího se do roku 1169,⁹⁷ byl spor o hranický újezd s hradištskými premonstráty, kteří si jej nárokovali také. Ke kontex-

⁹⁰ CDM IV, č. 290, s. 366; *Katalog listin a listů I*, č. 393, s. 153; č. 472, s. 186.

⁹¹ CDM V/1, č. 43, s. 43–45; *Katalog listin a listů I*, č. 919, s. 357.

⁹² CDM IV, č. 289, s. 365–366; CDM V, č. 46, s. 48–49; *Katalog listin a listů I*, č. 920, s. 358; č. 928, s. 360.

⁹³ CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

⁹⁴ Srov. ŠRÁMEK, Josef: „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 2, 2009, s. 13–37; HAVEL, Dalibor: *Nejstarší rajhradská paměť v diplomatických pramenech*. In: HAVEL, Dalibor a kol.: An vědy a umění miloval... Milovníci a mecenáši věd a umění v řeholním rouše. Brno 2014, s. 14–16, 93–94, 151–152; ZAPLETALOVÁ, D.: *Počátky rajhradského kláštera*, s. 219–45; Táž: *Okolnosti založení*, s. 238–256.

⁹⁵ K Jurikovi srov. WIHODA, M.: *Vladislav Jindřich*, s. 271–278.

⁹⁶ I Libor Jan, který jinak snáší řadu argumentů, na jejichž základě rozporuje jednoduchý příběh Rajhradu jakožto břevnovské expozitury od počátků, přiznává této listině obsahovou pravost. Viz JAN, L.: *Počátky benediktinů*, s. 19. Podobně HRUBÝ, V.: *Falsa Břevnovská*, s. 104, pozn. 3.

⁹⁷ Nelze vyloučit, že podkladem byly nějaké starší pamětní záznamy. Srov. PRAŽÁK, Jiří: *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách. K počátkům české listiny*. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Ed. MALÝ, Karel. Praha 1975, s. 29–40; BLÁHOVÁ, Marie: *Pamětní*

tu podotkněme, že i oni ale byli nuceni své právo podpořit sepsáním falza, které se pro změnu hlásilo k markraběti Vladislavu Jindřichovi.⁹⁸ Kauza donace hranického újezdu byla řešena znovu v roce 1222, jak napovídá listina břevnovského opata Dluhomila, v níž opat hovoří o Rajhradě jako o „domui nostrae“.⁹⁹ Jakkoliv Václav Hrubý přisoudil tomuto břevnovskému opatovi rozsáhlou falzátorskou činnost¹⁰⁰ a sama dotyčná listina o vyrovnání se s hradišfskými premonstráty ve věci hranického újezdu je známá pouze z opisu ze 17. století, není třeba mít o její relevanci pochybnost, jak doložili Jindřich Šebánek a Sáša Dušková.¹⁰¹ Naopak Šebánkův závěr, který ve formulaci listiny rozpoznal typický diktát královského notáře O5, ztotožňovaného s olomouckým biskupem Robertem,¹⁰² tak nabývá na významu. Pokud by platila Šebánkova hypotéza, která zatím nebyla zpochybněna,¹⁰³ je zřejmé, že předchůdce biskupa Bruna Robert neměl se vztahem mezi Břevnovem a Rajhradem problém. Ba dokonce, jak zdůraznili Šebánek a Dušková, tím padá Hrubého výhrada, že formulace o Rajhradu coby břevnovském domě je ze strany břevnovského opata Dluhomila vychytralou přípravou na spor s olomouckými biskupy. A to proto, že opat sám neměl se stylizací listiny nic společného a nedává smysl,

zápisy (akty) v českých zemích od konce 10. do konce 13. století. Historia Slavorum Occidentis, 2, 2012, s. 72–84; Táž: *Mezi pamětí a právem. Pamětní zápisy jako historický pramen.* Sborník archivních prací, 68, 2018, s. 6–18. Proti zmíněné listině ovšem nevznáší námitky ani Libor Jan, který ji vykládá jako svědectví o břevnovské svrchovanosti nad Rajhradem. Viz JAN, L.: *Počátky benediktinů*, s. 19.

⁹⁸ CDB II, č. 352, s. 364–368; TEIGE, Josef: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do roku 1300).* In: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická*, 12. Praha 1893, s. 39. Srov. WIHODA, M.: *Vladislav Jindřich*, s. 275–276.

⁹⁹ CDB II, č. 228, s. 214.

¹⁰⁰ HRUBÝ, V.: *Falsa Břevnovská*, s. 96–116.

¹⁰¹ ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Studie k českému diplomatáři I*, s. 264, 278, pozn. 39.

¹⁰² Srov. ŠEBÁNEK, Jindřich: *Notář Otakar 5 a nejstarší listiny oslavanské a velehradské.* Časopis Matice moravské, 67, 1947, s. 222–290; Táž: *Kdo byl notář Otakar 5?* In: ŠEBÁNEK, Jindřich – PRAŽÁK, Jiří – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k české diplomatice doby přemyslovské.* Praha 1959, s. 3–39; ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Česká listina v době přemyslovské (nástin vývoje).* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická C 13, 1964, s. 62.

¹⁰³ HRUZA, Karel: *Robert, Bischof von Olmütz.* In: *Neue Deutsche Biographie* 21. Berlin 2003, s. 676–677; HLINKA, Vít: *c. d.* In: *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu.* Ed. POJSL, Miloslav. Olomouc 2006, s. 91–92; SVOBODOVÁ, Eva: *Učenec a mnich mezi olomouckými biskupy.* In: *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století.* Eds. KALOUS, Antonín – STEJSKAL, Jan – ŠRÁMEK, Josef. Olomouc 2014, s. 118.

že by biskup Robert zformuloval něco, čímž by vědomě mířil proti zájmům svým, své kapituly i diecéze.¹⁰⁴

Jiří Pražák sice upozornil na svědectví deperditní (tj. nedochované) písemnosti zachycené v raně novověkém břevnovském inventáři, a sice mandátu papeže Honoria III. (1216–1227) ukládajícímu pražské kapitule vyšetření sporů o blíže nespecifikované desátky a klášterní statky mezi Břevnovem a olomouckým biskupstvím. Záznam bohužel není konkrétní, leč Pražák vznesl otázku, zda to není doklad toho, že střety o Rajhrad byly staršího data, než z doby nástupu biskupa Bruna ze Schauenburka.¹⁰⁵ Logická úvaha však jde proti výše prezentovaným poznatkům J. Šebánka o autorství „hranické“ listiny z roku 1222, s čímž se J. Pražák ve svých úvahách nijak nevyrovnal. S ohledem na skutečnost, že deperditní písemnost ze své podstaty neumožňuje jakoukoliv oporu, nezbyvá, než přidržet se interpretace Šebánkovy. Lze proto nejspíše souhlasit s D. Zapletalovou, že se v mandátu Honoria III. spíše odráží dozvuky sporu o hranický újezd mezi Břevnovem, resp. Rajhradem, a Hradištěm, byť je třeba přiznat, že zde není jasná role olomouckého biskupství. Dana Zapletalová také správně poukázala na fakt, že doklad o existenci písemnosti se dochoval toliko v břevnovském inventáři, nikoliv v archivu pražské kapituly či olomouckého biskupství.¹⁰⁶ Je pak na místě otázka, proč by břevnovští benediktini jevíli zájem o uchování svědectví, které hrálo v jejich vlastní neprospěch? A proč nebyla tato písemnost použita během sporů s biskupy Brunem a Dětrichem? Bylo by reálné, pokud by spor existoval již v časech biskupa Roberta, že by se o Honoriově angažmá v Olomouci nevědělo?

Na druhou straně je třeba přiznat, jak upozornil Libor Jan, že je pravdou, že takéž zmíněná listina markraběte Přemysla z roku 1234 na rozdíl od uvedeného falza donace olomouckého knížete Bedřicha nenaznačuje jakoukoliv vazbu na Břevnov a její vydavatel se obrací jen a pouze k rajhradskému konventu.¹⁰⁷ Avšak ani rajhradští představení se v pramenech jako aktivní činitelé neobjevují, dochovány o nich máme dvě zmínky. Jednou je uvedení rajhradského probošta Bohdala v zábrdovickém falzu hlásícím se do roku 1210, a to vedle

¹⁰⁴ ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Studie k českému diplomatáři I*, s. 264, 278, pozn. 39. Shodně naposled ZAPLETALOVÁ, D.: *Počátky rajhradského kláštera*, s. 227. Srov. HLINKA, V.: *Olomoucký biskup Robert*, s. 82–86; SVOBODOVÁ, Eva: *Postoj olomouckého biskupa Roberta k emancipačním snahám církve 13. století*. Vlastivědný věstník moravský, 65, 2013, s. 245–251.

¹⁰⁵ PRAŽÁK, Jiří: *Břevnovská deperdita z doby přemyslovské*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická C 9, 1960, s. 112–113.

¹⁰⁶ ZAPLETALOVÁ, D.: *Počátky rajhradského kláštera*, s. 241.

¹⁰⁷ JAN, L.: *Počátky benediktinů*, s. 19–20.

probošta z Luhu, oba tedy byli skladatelem listiny vnímání na stejné úrovni.¹⁰⁸ Druhou, v mnohém zajímavější zmínkou, je pak skutečnost, že břevnovský opat Martin, který se ze své pozice střetl s olomouckým biskupem Brunem, byl dříve rajhradským proboštem.¹⁰⁹ Zůstává také nejasnou otázkou, jak interpretovat slova listiny olomouckého biskupa Dětricha z roku 1296, která zachycuje urovnání celého sporu o práva k Rajhradu. Zde totiž pisatel rozlišuje jednotlivé strany, a sice olomouckého biskupa na straně jedné a opata i konvent břevnovský a klášter rajhradský na straně druhé.¹¹⁰ Nejspíše se tak musíme smířit s tím, že počátky rajhradského kláštera zůstanou hádankou. Ať už budeme souhlasit s V. Hrubým, že Břevnov měl (vágně řečeno) odedávna k Rajhradu jakési vrchní právo,¹¹¹ či M. Wihodou a L. Janem, kteří akcentují nestandardní kvalitu vzájemných kontaktů a zvláštní, toliko částečnou vazbu obou domů,¹¹² anebo D. Zapletalovou, dopřávající sluchu břevnovské „memoirii“,¹¹³ nepochybnitelné je, že před polovinou 13. století byly oba kláštery již ve vzájemném svazku. Výsledkem urovnání sporu s olomouckým biskupem Dětrichem pak byla v letech 1296–1306 doložená péče břevnovského opata Bavora z Nečtin o hmotné vybavení rajhradského probošství.¹¹⁴

Také další v pramenech se odrážející vazby jsou nezřídka důsledkem sporu mezi olomouckými biskupy a břevnovským konventem. Tak např. (patrně) v roce 1295 třebíčský opat Unka, zábrdovický opat Dětrich a břeclavský arcijáhen Jindřich vidimovali pro rajhradský konvent listinu olomouckého biskupa Bruna z roku 1255.¹¹⁵ Již v květnu předchozího roku takto potvrdil pražský biskup Tobiáš z Bechyně břevnovskému konventu ověření listu papeže Alexandra IV. z roku 1256, kterým kurie stvrdila urovnání sváru mezi opatstvím a olomouckým biskupem Brunem ohledně Rajhradu.¹¹⁶ Výsledek sporu s biskupem Dětrichem, a tedy platnost svrchovanosti nad Rajhradem, pak potvrdil Břevnovu v dubnu 1296 na žádost jeho opata papež Bonifác VIII.¹¹⁷ Další kontakty s kurii jsou ve vztahu k Rajhradu doloženy prostřednictvím obligát-

¹⁰⁸ CDB II, č. 364, s. 393–397.

¹⁰⁹ CDB V/1, č. 53, s. 107–108.

¹¹⁰ CDM V, č. 43, s. 44.

¹¹¹ HRUBÝ, V.: *Falsa Břevnovská*, s. 104.

¹¹² JAN, L.: *Počátky benediktinů*, s. 24–25; WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 32; Týž: *Vladislav Jindřich*, s. 275.

¹¹³ ZAPLETALOVÁ, D.: *Počátky rajhradského kláštera*, s. 219–245; Táž: *Okolnosti založení*, s. 238–256.

¹¹⁴ RBM II, č. 2752, s. 1202–1204.

¹¹⁵ CDM V, č. 21, s. 22; *Katalog listin a listů I*, č. 912, s. 355.

¹¹⁶ CDM V, č. 7, s. 6; *Katalog listin a listů I*, č. 783, s. 306.

¹¹⁷ CDM V, č. 27, s. 28; *Katalog listin a listů I*, č. 932, s. 361–362.

ních udělování odpustkových práv. Takto přispěla římská kurie k povznesení rajhradského kláštera roku 1254, když papež Inocenc IV. přiznal čtyřicetidenní odpustky těm, kteří navštíví na svátek sv. Petra klášterní kostel.¹¹⁸ Další odpustky udělil rajhradskému kostelu na přímlovu kardinála Quidona roku 1267 papež Kliment IV.¹¹⁹ A ke stejnému projevu přízně se uchýlil i biskup lacedaimonský Ivan v roce 1295, když nadal Rajhrad čtyřicetidenní odpustky ve stanovené svátky.¹²⁰ Vysloveně minimálně figuruje rajhradský klášter v kontaktu s laickou společností. Pro dobu přemyslovských knížat a králů je tak ojedinělou výjimkou dar paní Vilceny, vdovy po Tomáši ze Želešic, která v roce 1292 spolu se svými syny Kunem a Oldřichem, plebánem v Drásově, postoupila pro spásu své duše rajhradskému konventu dvůr a lán v Rajhradcích, a to ovšem pod podmínkou doživotního užívání).¹²¹

S ohledem diskuze o postavení Rajhradu v rámci řeholní struktury přemyslovské Moravy se jeví jako přínosné zohlednit případ kláštera na česko-moravském pomezí, a sice benediktinského opatství ve Vilémově u dnešního Havlíčkova Brodu. Tento klášter vznikl snad v prvních desetiletích 12. století, prvním nesporným písemným dokladem o jeho existenci je až listina krále Vladislava I. z roku 1160.¹²² Dochované prameny svědčí o tom, že gros majetkové držby kláštera se rozkládala v oblasti historického Časlavska, opatství také drželo patronátní práva k několika farním kostelům.¹²³ Právě jejich prostřednictvím se dostal klášter do kontaktu s moravským prostředím. Ačkoliv síť benediktinům náležejícím farních kostelů je možno rekonstruovat až od poloviny 14. století, lze předpokládat, že kořeny tohoto stavu byly mnohdy starší.¹²⁴ Součástí této držby byly ovšem kostely spadající nejen do oblasti hlavní domé-

¹¹⁸ CDM III, č. 210, s. 186.

¹¹⁹ CDM III, č. 393, s. 395.

¹²⁰ CDM V, č. 22, s. 23; *Katalog listin a listů I*, č. 906, s. 353.

¹²¹ CDM IV, č. 305, s. 388–389; *Katalog listin a listů I*, č. 648, s. 254.

¹²² ŠRÁMEK, Josef: *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k diskusi o fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*. In: Havlíčkovobrodsko 26. Havlíčkův Brod 2012, s. 7–73; HAVEL, Dalibor: *Opomíjený pramen k okolnostem založení benediktinského kláštera ve Vilémově*. Archivní časopis, 70, 2020, s. 17–51.

¹²³ Souhrnně viz SOMER, Tomáš – ŠRÁMEK, Josef – KOVÁŘ, Miroslav: *Benediktinské opatství ve Vilémově. Dějiny zapomenutého kláštera na česko-moravském pomezí*. České Budějovice 2015, s. 76–204.

¹²⁴ SOMER, Tomáš: *Patronátní kostely vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století*. In: Havlíčkovobrodsko 27. Havlíčkův Brod 2013, s. 7–53. Srov. BOHÁČ, Zdeněk: *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce. (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*. Folia historica Bohemica, 7, 1984, s. 7–42; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*. Folia historica Bohemica, 7, 1984, s. 48–49.

ny kláštera, ale také kostely na Moravě, konkrétně v Uherčicích, Valči a Litobratřicích na Znojemsku.¹²⁵ Ačkoliv vlastní inkorporace Uherčic vilémovskému konventu je pozdní, z roku 1395, lokalita uváděná v pramenech již roku 1220 v listinách krále Přemysla Otakara I. a Konráda z Hardeggu,¹²⁶ již k roku 1267 prokazatelně patřila pod svrchovanost vilémovských benediktinů. Toho roku totiž pohнал prokurátor vilémovského opata Myslibora Hostislav spolu s uherčickým farářem Elvinem velehradského opata před soud pro neplacení vinného desátku.¹²⁷ Jak se Uherčice do svazku se vzdáleným Vilémovem dostaly, není zřejmé,¹²⁸ svrchovanost benediktinů však ukazuje i skutečnost, že v roce 1340 vilémovský konvent v čele s opatem Petrem postoupil Karlovi z Uherčic držbu tří svobodných lánů, a to se závazkem ochrany klášterního majetku a poddaných.¹²⁹ Klášterní man s povinností ochrany statků opatství bývá také shledáván v osobě Šebora z Uherčic, zmiňovaného v pramenech roku 1297, jakkoliv se jedná pouze o hypotézu.¹³⁰ Kostel v Uherčicích nabyt na významu v pozdním středověku poté, co se kolem něho konstituovalo probošství, v němž po roce 1421 našel vilémovský konvent azyl před husity.¹³¹

* * *

Historie třebíčského opatství nabízí širší škálu pramenů, než v případě dříve pojednaného opatství Hradiště u Olomouce, jehož benediktinská kapitola skončila polovinou 12. století. Přitom svým významem se jedná o instituce rovnocenné, což je umocněno i tím, že jak u kořenů hradištské, tak třebíčské fundace stanuli příslušníci knížecího rodu. I v třebíčském, stejně jako hradištském, případě jednoznačně dominoval vliv přemyslovských knížat a králů, ovšem překvapující je zanedbatelné angažmá moravských markrabat. Podle svědectví dochovaných pramenů vstupoval třebíčský konvent do užších styků s olomouckými biskupy, o čemž diplomatické prameny hradištské

¹²⁵ MHB IV, č. 325, s. 385; Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia (dále jen MVB) V. Praha 1903, č. 71, 72, s. 59; Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. (dále jen LE). Sv. II. Praha 1883, č. 393, s. 236; LE IV, č. 508, s. 363–364; Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Sv. V (dále jen LC V). Praha 1865, s. 108.

¹²⁶ CDB II, č. 196, s. 181–182; č. 197, s. 182–183.

¹²⁷ CDM III, č. 389, s. 392.

¹²⁸ MLATEČEK, KAREL – MLATEČKOVÁ, Marie: *Uherčice*. Uherčice 2002, s. 38.

¹²⁹ CDM VII, č. 270, s. 195–196.

¹³⁰ CDM V, č. 77, s. 79; srov. MLATEČEK, K. – MLATEČKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 38.

¹³¹ ŠRÁMEK, Josef: *Osudy benediktinského opatství ve Vilémově na sklonku středověku jako příklad počátků konfesijního rozkolu mezi Čechami a Moravou*. Církevní dějiny, 7, 2014, s. 99–107.

provenience nesvědčí, na rozdíl od hradištského kláštera existují v případě Třebíče pramenné zmínky nejen o samotných opatech, ale i o dalších hodnotářích benediktinského konventu, což samo o sobě ukazuje širší zapojení do soudobého veřejného života, řečeno dnešními slovy. Nepříliš často prameny dokládají kontakty trebičských benediktinů v rámci soudobého kléru, avšak pokud se tak děje, jedná se o poměrně významné situace, ať už jde o spor mezi Břevnovem a olomouckým biskupstvím anebo záměr fundace cisterciáckých Oslavan. Zástupci trebičského konventu nadto udržovali také přeshraniční kontakty a požívali jistého renomé, jak ukazuje opakované působení coby rozhodčích různých pří. Množstvím nečetná, avšak informací podstatná jsou pak svědectví o kontaktech s laickými společenskými vrstvami, přednostně ve vztahu k domácí Třebíči, a s tím spjaté základy manské soustavy, více prameny ilustrované ve 14. století. Ve srovnání s Hradištěm u Olomouce tak příklad Třebíče ukazuje, jakým směrem se mohly ubírat kontakty a snahy o rozvoj sociálních sítí tradičního zeměpanského kláštera vrcholného středověku v českých zemích.

Dějiny rajhradského benediktinského kláštera jsou po většinu přemyslovské epochy poněkud rozmlženy a na pevnější půdě se historici dostávají až kolem poloviny 13. století. Právě proto však představuje tato řeholní fundace zajímavý příklad, který nastavuje pomyslné zrcadlo přímočařejší interpretaci historického vývoje ostatních benediktinských domů na Moravě, opatstvím Hradiště u Olomouce a Třebíči. I v případě Rajhradu ovšem platí, že výsadní vztahy pojily fundaci s vladařským rodem Přemyslovců, zdůraznit zaslouží především skutečnost, že na rozdíl od trebičského opatství je ve vztahu k Rajhradu patrnější zájem moravských markrabat. Dochované prameny také svědčí o zájmu olomouckých biskupů, ať už biskupa Roberta, Bruna ze Schauenburka či Dětricha z Hradce, který nabýval různorodých podob. Nepříliš četně, ale přesto rozmanitě, jsou doloženy vztahy Rajhradských v rámci církevních struktur, ať již to byly rozličné kláštery a jiné instituce (zde překvapí především minimum indicií o stycích s Břevnovem coby údajným mateřským domem) či papežská kurie a její legáti. Naopak minimum dokladů naznačuje hlubší vztahy s laickým prostředím. S ohledem na přetrvávající diskuze o počátcích rajhradského monasteria a relevanci pseudobřetislavovských falz nabízí inspirativní indicii vývoj jiné benediktinské expozitury, a sice jihomoravských Uherčic. Ty byly sice benediktinskému opatství ve Vilémově u dnešního Havlíčkova Brodu inkorporovány pozdě, až na samém sklonku 14. století, a proboštství se zde konstituovalo v století následujícím, přesto prameny svědčí o tom, že zdejší kostel se ocitl ve sféře vlivu vilémovského opatství již po polovině 13. století. I to je ukázkou toho, že strategie benedik-

tinských klášterů v českých zemích byly mnohotvárné a proměnlivé, a podle všeho reagovaly na změny politických, právních i socio-ekonomických faktorů vrcholného středověku.¹³² Další směr, kterým se jeví být záhodno vykročit, je komparace sociálních sítí benediktinských klášterů s domy jiných řeholních řádů s cílem ověřit, zda lze skutečně postulovat výraznější rozdíly postavení jednotlivých mnišských proudů v souřadnicích soudobé společnosti, které by byly vysvětlitelné odlišným řeholním zařazením, nikoliv odlišnou dobou vzniku toho kterého domu.

RESUMÉ

SOCIÁLNÍ SÍTĚ MORAVSKÝCH BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ V DOBĚ PŘEMYSLOVSKÉ (ČÁST 2. TŘEBÍČ A RAJHRAD)

Vzestup nových řeholních hnutí cisterciáků a premonstrátů ve 12. století představuje již tradiční téma světové medievalistiky. Český diskurz charakterizuje teze, že příčinou úspěchu těchto nových proudů bylo vnitřní vyčerpání benediktinského mnišství, které údajně nestačilo na úkoly nové doby. Chybí ovšem bližší data, která by tato generalizující konstatování podepřela, což vyvolává otázku, zda se nejedná o závěr příliš schematický. Důvody, které vedly ke zřízení nové fundace, se přitom odvíjely ze široké škály motivů počínaje důvody pastoračními, zádušními a obecně komemoračními, přes faktory reprezentační, až po aspekty hospodářské i politické. Jakkoliv je nesporné, že příchod cisterciáků a premonstrátů ukončil jistou hegemonii benediktinů, ani tyto kláštery nezmizely a byť v menší míře vznikaly v českých zemích ještě ve 13. a 14. století. Studie se zaměřuje na vývoj moravských benediktinských klášterů v době přemyslovské (tj. do konce 13. století) a na příkladu klášterů Třebíč a Rajhrad a expozitury v Uherčicích usiluje o přiblížení sociálních sítí, v nichž byly řeholní domy usazeny, a chce tak ukázat jak vztahy, které benediktinské kláštery dané v době udržovaly, tak roli, kterou hrály v soudobé společnosti.

Klíčová slova: středověk, církevní dějiny, mnišství, benediktini, sociální síť, Morava, Třebíč, Rajhrad, Uherčice

¹³² Srov. BOROVSKÝ, TOMÁŠ: *Kláštery v čase změny. Několik otázek nad přemyslovským 13. stoletím*. In: WIHODA, MARTIN – REITINGER, LUKÁŠ A KOL.: *Proměna středověčného Evropy raného a vrcholného středověku*. Brno 2010, s. 307–318.

SUMMARY

*SOCIAL NETWORKS OF MORAVIAN BENEDICTINE MONASTERIES IN THE
PREMYSLID PERIOD (PART 2 – TŘEBÍČ AND RAJHRAD)*

The rise of new monastic rule orders of Cistercians and Premonstratensians in the 1100s is a traditional topic of Medieval studies worldwide. The Czech context is characterised by the claim that the reason for the success of these new orders was the inner exhaustion of Benedictine monasticism, which was allegedly not able to cope with new challenges. The evidence supporting such general claims is missing, however, which raises doubt as to whether the conclusion might be a too schematic one. The reasons arising from the establishment of a new foundation were related to a wide range of factors, from pastoral, memorial, and generally commemorative ones, through representation factors, to economic and political ones. Although there is no doubt that the arrival of Cistercians and Premonstratensians brought an end to a certain hegemony of the Benedictines, their monasteries did not disappear; new ones continued to be established, although less frequently, even in the 1200s and 1300s. The study focuses on the development of Moravian Benedictine monasteries in the Premyslid era (i.e. up until the end of the 1200s). The example of monasteries in Třebíč and Rajhrad and the subsidiary in Uherčice is used to illustrate the social networks with which the individual rule order monasteries were linked and to demonstrate the relationships maintained between individual Benedictine monasteries and the role they played in contemporary society.

Keywords: Middle Ages, Church history, Monasticism, Benedictines, Social networks, Moravia, Třebíč, Rajhrad, Uherčice

Mgr. Josef Šrámek, Ph.D.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Historické oddělení
Eliščino nábreží 465
500 03 Hradec Králové
Česká republika
e-mail: j.sramek@muzeumhk.cz